

Ur *Arkiv* nr 39 (1988)

Eric John Ernest Hobsbawm

Arbetarrörelsen och storstaden

Inledning om E. J. Hobsbawm av Gunnar Olofsson

Vi publicerar här en essä av den brittiske historikern Eric J. Hobsbawm. Den är ett fint exempel på styrkan och bredden i hans analys och framställningskonst. Ett par av Hobsbawms arbeten finns översatta till svenska. De två första delarna av hans historia om 1800-talet, eller mera precist perioden mellan franska revolutionen och första världskriget har givits ut av Tidens förlag, *Demokratins tidsålder* kom 1979 och *Kapitalets tidsålder* 1981. Vidare har hans bok *Bandits* givits ut på svenska, under titeln *Banditer* Rabén & Sjögren 1972, men det blev inte uppmärksammat efter förtjänst.

Hobsbawm föddes 1917, växte upp i Wien och Berlin, men kom redan i början av 1930-talet till England. Han blev tidigt kommunist och började studera historia vid Kings College i Cambridge vid mitten av 1930-talet. Han blev efter kriget aktiv i en livaktig och produktiv grupp av historiker inom det brittiska kommunistpartiet (med senare bekanta namn som Rodney Hilton, Christopher Hill, Victor Kiernan, E. P. Thompson, John Saville m fl). Forskningsmässigt inriktade han sig på 1800-talets arbetarklass och arbetarrörelse. Hans omfattande produktion har tre distinkta tyngdpunkter, vid sidan av teoretiska och metodologiska uppsatser, redaktörskap etc.

En första grupp av artiklar och böcker behandlar den brittiska arbetarklassen och arbetarrörelsen. 1964 gav han ut en samling uppsatser om *Labouring Men* (Weidenfeld & Nicolson), med en serie klassiska essäer som t ex hans bidrag till debatten om arbetararistokratiens existens som socialt skikt och dess betydelse för den engelska arbetarrörelsen. Tjugo år senare, 1984, kom *Worlds of Labour – further studies in the history of Labour* (Weidenfeld & Nicolson), med uppsatser som både vidareutvecklar och återupptar teman från *Labouring Men*. Hobsbawm har också kommenterat och sökt ge ett långt historiskt perspektiv på den engelska arbetarrörelsens krisartade situation bl.a. i form av längre essäer i det brittiska kommunistpartiets månadstidskrift *Marxism Today*. 1978 skrev han *The Forward March of Labour Halted*, en uppsats som gav namn åt en debattvolym om temat (publicerad på Verso 1981).

En andra tyngdpunkt i hans produktion är en serie arbeten om protester, revolter och revolutionärer i epoken före arbetarrörelsen och med utgångspunkt i böndernas reaktioner på den kapitalistiska omformningen. Här finns t ex analysen av den latineuropeiska anarkismen i *Primitive Rebels* (Manchester University Press, 1959), analysen av den ”sociala banditismen” i *Bandits* (Penguin 1969) [*Banditerna*], de engelska lantarbetarnas kamp mot maskiner och godsägare i *Captain Swing* (med George Rudé, Allen Lane 1969). Han skrev en programartikel för tidskriften *Journal of Peasant Studies* när den startade 1973. I samlingen *Revolutionaries* från 1973 finns texter om såväl detta som ovan nämnda område.

En tredje tyngdpunkt utgörs av fyra arbeten som i bokform söker ge en samlad tolkning av 1800-talet. En bok är begränsad till Storbritannien, och sammanfattar dess ekonomiska och sociala historia de sista två hundra åren (*Industry and Empire* från 1968 på Penguin). I en trilogi har han givit en välskriven, marxistiskt präglad helhetshistoria av tiden från franska revolutionen till första världskriget: *The Age of Revcolution* (1962) [*Revolutionens tidsålder*] som täcker perioden fram till 1848, *The Age of Capital* (1975) [*Kapitalets tidsålder.*], som koncentrerar sig på perioden mellan 1848 och 1875, och till sist *The Age of Empire* (1987) [*Imperiernas tidsålder*] som för analysen fram till 1914. De senare volymerna blir allt bredare i sin teckning av periodens historia, och kommenterar både samhällsvetenskapens och mass-

kulturens uppkomst.

Under 1950-talet var Hobsbawm jazzkritiker i den intellektuella labourvänsterns veckotidning *New Statesman*, en aktivitet som ledde fram till boken *The Jazz Scene* från 1960 (publicerad under namnet Francis Newton på Penguin.)

Essän om arbetarrörelsen och storstaden som vi här publicerar har i sin korthet samma bredd i perspektivet som *Imperiernas tidsålder*, och kan förhoppningsvis tjäna som en aptitväckare på även andra delar av Hobsbawms omfattande, breda och alltid välskrivna produktion. En bibliografi som täcker tiden fram till början av 1980-talet finns i festskriften *Culture, Ideology and Politics: Essays for Eric Hobsbawm* (1983), redigerad av Ralph Samuel & Gareth Stedman Jones.

Arbetarrörelsen och storstaden

Av Eric Hobsbawm

Jättestaden – en stad vars folkmängd mättes i hundratusenden och snart miljoner – var ett nytt fenomen inom västkapitalismen och en bebyggelseform som praktiskt taget var utan föregångare i den icke-orientaliska världen.¹ Fram till artonhundratalet betraktades i Europa städer med mer än hundra tusen invånare som extremt stora, och sannolikt kunde inga andra städer ha mer än 5-600 000 invånare eftersom det livsmedelsproducerande omlandet inte räckte till. Vi vet också att det i västvärlden inte fanns någon miljonstad från romarrikets slut till sjuttonhundratalet då London nådde den siffran, och antagligen inga städer om ens halva storleken utom Paris och Neapel. Men vid första världskrigets utbrott innehöll Europa sju städer om mellan en och åtta miljoner invånare, plus ytterligare tjugotvå på mellan en halv och en miljon. Dessutom förväntades dessa städer växa och svälla utan någon förutsägbar gräns, och även detta var något helt nytt.

Artikeln behandlar de problem som arbetarrörelserna står inför i sådana jättelika storstadsområden. När socialhistoriska arbetarrörelseforskare studerat särskilda bebyggelse typer har det naturligt nog gällt industriarbetarklassens karakteristiska lokaliteter som fabriks- och gruvcentra. På artonhundratalet var dessa emellertid efter våra mått små, om än snabbt expanderande. 1849 fanns det i England bara fyra städer där stenhuggareförbundet tillät vandrande gesäller att stanna mer än en dag på jakt efter arbete, nämligen London, Birmingham, Liverpool och Manchester. 1887 var deras antal fyrtiått. De karakteristiska arbetarsamhällena var dock inte stora. Paterson i New Jersey hade 33 000 invånare vid en tidpunkt då de stora bomullsstäderna i England, världens verkstad på höjden av sin glans, innehöll 30-80 000. Gruvorterna var som regel mer lika byar än städer. Inte ens den tunga industrins centra var i sig särskilt enorma. Clydebank med sina stora varv, kemiska fabriker, brännerier och Singers symaskinsfabrik hade 22 000 invånare 1901 medan Barrow-in-Fumess, en under högkonjunkturen planmässigt anlagd verkstadsindustri- och varvsstad, hade 58 000. Det rörde sig alltså mer om Gemeinschaft än om Gesellschaft, om orter där folk kunde promenera till och från arbetet och kanske gå hem på lunchrasten, där arbete, bostad, fritid, arbetsplatsrelationer, kommunalpolitik och hembygdsmedvetande var ouplösligt förenade.

Det var just på den typen av orter som arbetarrörelserna etablerade sina starkaste fästen. 1906, året för det brittiska labourpartiets första parlamentariska genombrott, kom fem av de trettio parlamentsrepresentanterna för British Labour Representation Committee från städer om mer än en halv miljon invånare, fyra från städer av storleken 200-500 000 och de övriga från mindre orter, inklusive distrikt där huvudorten var i storleksordningen 20-25 000 eller rentav

¹ Artikeln formulerades ursprungligen som föreläsning till minne av den amerikanske arbetarhistorikern Herbert Gutman, författare till *Work, Culture and Society in Industrializing America* och *The Black Family from Slavery to Freedom*, som hastigt dog 1985. Den bearbetades endast lätt inför publiceringen i *New Left Review* nr 166 som denna översättning bygger på.

10-15 000 invånare. Eller ta ett annat mått på proletärt medvetande, orter med fotbollslag i brittiska ligans högsta division i början av 1890-talet – en tid då cupfinalerna redan samlade 65 000 åskådare (Manchester 1893). Av de sexton ledande engelska lagen kom elva från städer om 60-200 000 invånare, ytterligare två från städer i storleksordningen 200-300 000 (Nottingham, Sheffield) och bara tre från delar av jättstäderna (Manchester, Liverpool, Birmingham). Alla dessa tre var typiskt nog inte uppkallade efter staden utan efter någon stadsdel eller förstad (Aston, Everton, Newton Heath). Vid den tiden var London ännu inte någon stormakt inom fotbollen.

Fenomenet var inte exklusivt brittiskt. De kommuner som först erövrades av det franska Parti Ouvrier på 1880- och 1890-talet var inte stora enligt europeiska eller ens franska mått. Det var orter som Commentry, Montluçon, Roanne, Roubaix, Calais och Narbonne. Det tyska SPDs första fästen på 1870-talet fanns i mellantyska industriområden med lantlig omgivning som aldrig gav upphov till mer än en stad som i dag kan kallas ens medelstor (Chemnitz, nuvarande Karl Marx-Stadt). Vi kan anta att skälet var det som angetts av den framträdande amerikanske arbetarhistorikern, framlidne Herbert Gutman: ”Industristadens storlek och speciella befolkningssammansättning gjorde företagarens innovationer mer påfallande och hans ställning mer utsatt än i den större och mer komplexa metropolen.”

Organiseringsfrågan

Hur var då arbetarnas situation i de största städerna? Just där saknades ju de betingelser som gynnade deras organisering. Folkmängden var alltför stor för att göra ”nära kontakter mellan storindustrin, bolaget och de egendomslösa lönearbetarna” praktiskt taget oundvikliga, och det blev svårt eller omöjligt att ”genom egen erfarenhet bedöma industristadens sociala förskjutningar” (Gut-man). Mängden försvårade rentav den grundläggande uppgiften att organisera och mobilisera arbetarklassen. Jättstaden hade väldiga och exempellösa fysiska dimensioner och fortsatte sin expansion. Paris inkorporerade liksom Berlin sitt förortsbälte på 1860-talet. Wien mer än tredubblade sin yta 1892 och förstörde den med ytterligare tjugo procent 1902. New York tredubblades på 1890-talet. Men vi bör inte fästa alltför stort avseende vid tiotals eller ens hundratals kvadratkilometer av vad som ofta var tomma ytor, även om artonhundratals-städer måste avsätta långt större arealer än förut åt annat än bostäder: rymligare gator och torg, vidsträckta transportzoner, öppna ytor, parker samt naturligtvis anläggningar för offentlig service, handel och industri. Haussmans Paris hyste 300 invånare per hektar jämfört med 5-700 i sjuttonhundratalets Paris och så mycket som 900 i det förindustriella Genua. Nittonhundratalets New York och London var ännu glesare (bortsett från isolerade fläckar). Under seklets lopp skulle det stadsområde som en given befolkning upptog ha växt under alla förhållanden.

Men även om vi inte väljer städernas administrativa område som mått, sträckte sig Londons faktiskt bebyggda yta i början av nittonhundratalet drygt tretti kilometer i både öst-västlig och nord-sydlig riktning, och Chicago utbredde sig fyrty kilometer längs Lake Michigan. Och fram till inrättandet av snabba urbana transportsystem, som i London och New York inleddes under artonhundratalets tredje kvartsekel men på andra håll inte förrän vid dess slut – till exempel metron i Paris 1898 – var fötterna det gängse transportmedlet. Som många avtal meddelar förväntades folk promenera nästan fem kilometer i timmen, och låg arbetet mer än sex kilometer från utgångspunkten skulle de ha hyresbidrag till ett övernattningsställe. Sex kilometer tycks ha varit gränsen för vad som kunde kallas ”spontan” sammanhållning i städerna. Tillskärarförbundet definierade 1834 sitt ”Londondistrikt” genom en radie om fyra miles från Charing Cross, och murarna i Newcastle och Gateshead använde sig 1893 av en motsvarande radie om fyra och en halv mile från Central Station.

Detta var förvisso ett alltför stort område för grannskapskontakter – en hjälpkassa i London såg 1860 tre miles som gränsen. Men det var inte för stort för en allomfattande mobilisering

om staden var tillräckligt kompakt, även om London redan på 1840-talet – vid tiden för radikalerna och chartisterna – måste ha legat vid gränsen för fotgängarmobilisering med sin utsträckning av elva kilometer i öst-västlig och sex i nord-sydlig riktning, särskilt som de viktigaste platserna för massmöten ofta låg i utkanterna med deras öppna platser (Spa Fields, Stepney Green, Kennington Common). Detta skulle inte ha varit för mycket för bekväm mobilisering under masstransporternas epok, men då hade det bebyggda stadsområdet åter vuxit enormt i storlek.

Antal och ytor är viktiga men inte de enda faktorer som påverkar arbetarrörelsens utveckling i jättestaden. Det skulle de vara enbart om man såg metropolen som en simpel ”konurbation”, en i övrigt ostrukturerad, kontinuerligt bebyggd zon med stor yta och folkmängd.* Men en sådan konurbation, utvecklad genom gradvis hopväxt och successiv sammanslagning av svällande byar, städer och förorter, kan vara en ren mosaik av stadsbebyggelse utan några av stadens institutionella och politiska kännetecken. Tyneside och sydöstra Lancashire blev sådana konurbationer trots att båda hade centrala och dominerande städer, men ingetdera kan ses som ett Manchester eller Newcastle i stor skala. Inte heller den triangel som har New York i ena spetsen och sträcker sig in i tre delstater ses som en enhet av sina invånare. Ingen uppfattar Newark i New Jersey som del av New York, trots att det har en av världsstadens storflygplatser.

Sådana zoner måste skiljas från de verkliga jättestäderna. Dessa har inneburit en fusion mellan grannstäder eller att en stad utökats med de ”förstäder” som sedan sjuttonhundratalet har betraktats som ett med den stora stadsenheten. Stundom har dessa delar bevarat en alltmer överklig institutionell säexistens trots att de fysiskt ingått i den enda staden: Hamburg och Altona, Manchester och Salford, Berlin och flera av dess beståndsdelar. Oftare har storstaden absorberat sina förorter och grannar i samband med tillväxten, så som New York absorberade Brooklyn. Sådana fusioner har dock inte varit en spontan och automatisk utveckling utan politiska handlingar. De har avgjort huruvida de sociala protesterna inom ett visst område i storstaden skulle betraktas som rörelser inom en enda stad eller ej. Storstädernas arbetarrörelser var (och är) funktioner inte bara av geografi och ekonomisk utveckling utan även av politik. Paris hejdade 1860 sin administrativa expansion så att det fortfarande blott omfattar de tjugo arrondissement som då upprättades. Det ”röda bälte” som omger staden har aldrig ingått i den utan förblivit en samling åtskilda kommuner – Ivry, Aubervilliers, Villejuif, Saint-Denis med flera. Wien däremot absorberade sina yttre förorter mellan 1892 och 1905. Det ”röda Wien” blev alltså möjligt medan ett ”rött Paris” upphörde att vara möjligt, åtminstone under de socialistiska och kommunistiska rörelsernas epok. Administrativa stadsgränser bestämmer liksom nationella statsgränser arbetarmobiliseringens mål.

Flertalet jättestäder växte upp kring en relativt väletablerad stadskärna, även om över en tredjedel av världens städer med mer än 100 000 invånare år 1910 inte hade funnits alls eller bara varit byar i mitten av sjuttonhundratalet. De var därför oftast bosättningar med etablerade stadsinstitutioner och stadstraditioner, ibland även (som huvudstäder) med nationella institutioner, och detta underlättade den politiska mobiliseringen av deras invånare. De var (med vissa undantag som Berlin och St Petersburg) centra för administration, politik, transporter och kommersiell verksamhet snarare än industri. Den allmänna tendensen i artonhundratalets urbanisering ökade dock sekundärsektorns andel på tertiär- eller servicesektorns bekostnad så

* Så här förklarar *Nationalencyklopedin*: begreppet:

Konurbation (eng. *conurbation*, av con- och lat. *urbs* 'stad'), större sammanhängande område av bebyggelse som karakteriseras av att det tidigare varit uppdelat i flera mindre bosättningar som successivt har vuxit samman (förtätats) genom stråk av bebyggelse, främst utefter vägar. Termen myntades av Patrick Geddes. I samband med folk- och bostadsräkningen 1961 i Storbritannien identifierades ett flertal konurbationer. Internationellt har konurbation under senare år allt mer kommit att ersättas av andra benämningar såsom Metropolitan area, närmast motsvarande storstadsregion. – *Red*

att dessa städer, trots bristen på industriell inriktning, i början av nittonhundratalet till kanske femti eller sexti procent bestod av arbetare – troligen en andel som funnits varken förr eller senare. Jättestaden utgjorde till allting annat en enorm arbetarkoncentration.

Allt detta gav arbetarrörelserna en viss potentiell sammanhållning. Även i London, som fram till 1888 helt saknade institutionell identitet förutom sin medeltida ”kvadratmile”, kunde människor betrakta sig och betraktas som londonbor eller cockneys, eftersom sjutton- och artonhundratalets jättestad utgjorde en linjär utbredning av den medeltida staden och för att den var kungarikets och imperiets huvudstad. Fackföreningarna uppfattade hela London som ett enda distrikt men på det sättet sågs till exempel inte Tyneside, trots att det inte var större än huvudstaden och ekonomiskt sett långt mer homogent.

Jag tänker inte uppehålla mig vid det faktum att somliga jättestäder även var huvudstäder. Regeringar var väl känsligare än eljest för arbetardemonstrationer som hölls mitt för ögonen på dem, men det är en öppen fråga om förhållandet stärkte eller försvagade dessa storstadsrörelser. I extrema fall kunde naturligtvis sociala protester i huvudstäderna skapa revolution medan sociala protester som inte nådde huvudstaden inte gjorde det, men frågan om arbetarrörelser i storstäder kan inte reduceras till deras – i bästa fall – blygsamma utsikter till framgångsrikt uppror. Och i de mer utvecklade nationerna har huvudstädernas upproriska eller fredliga roll i nationens politik tenderat att minska avsevärt sedan de västeuropeiska revolutionernas klassiska epok (1789-1848).

En ogästvänlig miljö

Samtidigt som arbetarrörelserna alltså hade vissa potentiella fördelar i jättestaden, var den så vidsträckt och osammanhängande att den torde ha utgjort en ogästvänlig miljö för dem. Förutom i hamnorter (som under artonhundratalet tenderade att växa till stort format) var den industriellt sett alltför heterogen för att kunna bli så enhetlig som de städer som var baserade på gruvor, fabriker eller skeppsvarv. Även de enskilda branscherna inom den var ofta alltför desintegrerade: södra och norra flodstränderna i London hade olika fackföreningar medan södra delen av dockorna i Liverpool var organiserad vid en tidpunkt då resten av hamnen saknade fackföreningar. Nästan alla i det ”kentska London” – storstadens sydöstra hörn – hade annan arbetstid och lägre lön än personer som fanns på bara en spårvagnsresas avstånd. Det finns mängder av sådana exempel.

Storstaden var alltför stor för att utgöra en verklig gemenskap. Professor Higgins i Shaws Pygmalion påstod att han av accenten kunde avgöra från vilken del av London som en person kom, och sant eller ej måste detta ha förefallit helt rimligt för en edvardiansk londonbo. Världsstadens medborgare tillbringade ju inte huvuddelen av sin tid i den stora staden som sådan utan i någon del av den det var denna som kunde utgöra en verklig gemenskap. Ännu 1960 var det få distrikt inom London där inte minst femti procent av invånarna arbetade inom området, och i de flesta fall var det bara mellan tjugo och tretti procent av nattbefolkningen som pendlade till arbetet.

Två londonexempel ska här ges på vad denna stadsdelsgemenskap kunde skapa. Det första gäller teatrar, i första hand av vaudeville- eller music hall-typ. Medan det i West End och Holborn ju utvecklades ett centralt show business-distrikt som år 1900 omfattade elva teatrar med sammanlagt cirka 15 000 åskådarplatser, fanns den viktigaste reguljära underhållningen otvivelaktigt på de trettitre stadsdelsscenerna med deras totalt 37 000 platser. De var fördelade på tjugofyra distrikt: åtta söder om Themsen, sex i nordväst och åtta i öster. Det är alldeles uppenbart att medan invånarna i Hackney tillfälligtvis kunde tänka sig att gå på Hippodrome eller Alhambra i West End, var det lika ()tänkbart för dem att bege sig till Duchess i Balham eller Empire i Shepherd's Bush som att fara till en föreställning i Middlesbrough. Det andra exemplet är den ovan berörda fotbollen. Det finns inte och har nog aldrig funnits något fotbollslag med ”London” i namnet. Alla huvudstadens berömda lag är uppkallade efter stads-

delar, utom Arsenal som flyttade till norra London efter sin ursprungliga existens som arbetsplatsklubb i Woolwich. De hörde till Queens Park, kullarna runt Crystal Palace, till Charlton, Leyton och Tottenham eller till West Ham – ett annat lag med start som arbetsplatsklubb.

Detta sätt att definiera stadsdelar har direkt relevans för arbetarrörelsen. Av 1870-talets tjugotre londonavdelningar inom grov- och finsnickarförbundet hade faktiskt arton samma stadsdelsnamn som music halls och/eller fotbollslag. Tar vi ett område som Woolwich var det enligt allmän uppfattning en stad i staden, en avgränsad gemenskap vars arbetarklass hade sin bas i den stora arsenalen, vilket gav upphov åt både fotbollsklubben och Royal Arsenal Cooperative Society som så småningom koloniserade andra delar av London. (Storstadens andra viktiga kooperativa förening, ”London”, hade sin ursprungliga bas i Stratfords järnvägsverkstäder.) Och ser vi på West Ham vars Thames Ironworks födde det berömda fotbollslaget, ”Hammers”, var dess karaktär av separat arbetarområde så markant att det var det första distriktet i Storlondon som röstade fram en labourmajoritet i kommunfullmäktige. Redan 1892 valde man in socialisten Keir Hardie i parlamentet genom en koalition mellan irländare och den lokala vänstern.

Det vore därför frestande att hävda, att arbetarrörelsens egentliga styrka i storstäderna helt fanns i de stadsbyar som i praktiken utgjorde så stor del av dem, och kring vilka Abercrombie försökte strukturera sin utvecklingsplan för London från 1944, ställen som Poplar eller Clerkenwell. Det berömda ”röda bältet” i Paris bestod uteslutande av sådana kommuner som kunde vara av högst måttlig storlek. Bobigny blev ett socialistiskt fäste 1912 när där bara fanns fyra tusen invånare, och det hade mindre än tjugo tusen under den period då det blev och förblev ett legendariskt fäste för kommunistpartiet. Var och en som sysslar med arbetarrörelsens historia i storstäderna påträffar sådana städer i staden: Floridsdorf i Wien, Sans i Barcelona, Wedding i Berlin, Sesto San Giovanni i Milano och så vidare – ibland men inte alltid uppbyggda kring någon stor fabrik eller ett komplex av fabriker. Och de stora industrierna har av uppenbara skäl brukat förutsätta och skapa en i stort sett lokal arbetskraft. En stor fabrik (med över fem tusen arbetare) i Paris södra utkant hämtade strax efter andra världskriget femti procent av sina anställda från omedelbart anslutande arrondissement och kommuner (fjortonde, Malakoff, Montrouge), bara sju-åtta procent av sina kroppsarbetare och kontorsanställda från norr om Seine och praktiskt taget inga från förorterna i norr. Men styrkan hos en krans av proletära stadsdelar lik det ”röda bältet” får inte undanskymma deras svagheter. Bortsett från att de skapat trygga platser åt generationer av kommunistiska parlamentariker och de framstående ”progressiva” kommunledningarna, som för övrigt skapade de förortsteatrar på vilkas rykte dagens parisiska teater faktiskt vilar, har deras politiska betydelse varit liten.

Men det vore fel att bara se storstäderna som aggregat av urbana byar. För det första har de varit oproportionerligt proletära och, under i övrigt lika omständigheter, oproportionerligt röda. I Tyskland före 1914 var 60 procent av städerna med mer än 100 000 invånare proletära mot ett nationellt medeltal om 41 procent, och relationen mellan Stockholm och övriga Sverige var likadan. De tyska storstäderna innehöll 18 procent av väljarna men 45 procent av medlemmarna i de Fria (socialistiska) fackföreningarna. I Berlin och Hamburg hade SPD sina största röstandelar i landet, 60 procent. Även London blev och förblev ett labourfäste efter 1923 då det tillsatte 20 procent av labours totala antal parlamentsmedlemmar, det dubbla mot procentandelen av den brittiska befolkningen. För det andra kan sådana städer genom sin särprägel avvika markant från den politiska omgivningen, som fallet varit med det röda Wien kontra det agrara Österrike, det demokratiska New York City kontra den länge republikanska delstaten New York, Berlin kontra de nordösttyska jordbruksslätterna eller London kontra södra England. I den mån som arbetar- och vänsterpartier fått hegemonin i sådana isolerade jättar kan det rentav hävdas att de blivit mer etablerade och vunnit ett större politiskt stöd än annars, som ett slags symboler för storstadsidentiteten. Detta kan förklara den brittiska

högerns misslyckanden från 1890-talet till in på 1980-talet med att bryta vänsterns politiska dominans i inre London genom konkurrerande storstadsorgan eller genom att först upprätta och sedan upplösa kommunalförbundet ”Greater London”. Det kan också bidra till att förklara varför republikanerna 1984 och 1986 inte ens i Manhattans miljonärsområden kunde få en faktisk majoritet av rösterna. Mer behöver dock forskas kring sådana spekulativa hypoteser.

Transporter och bostäder

Det andra notabla är att storstäderna utvecklat vissa frågor som kanske inte varit helt specifika för dem men haft långt större sprängkraft där. Den första och mest uppenbara har gällt (och gäller) transporterna. Jättestäder är beroende av kollektivtrafik i masskala. Det säkraste sättet att skapa politiska problem har nog varit att krångla med bussar, spårvagnar, tunnelbanor eller pendeltåg, vilket fortfarande regelbundet demonstreras i Brasilien.

Kollektivtrafiken var faktiskt en av de få frågor som kunde orsaka upplopp och uppror i städerna där även under militärregimen, och den har från tid till annan lett till oro och generalstrejker i städer så olika som Barcelona och Calcutta förstärkt av den lyckliga omständigheten att utbrända spårvagnar är svårare att flytta än utbrända bilar. Det är ingen tillfällighet att vänsterledningen för Greater London Council på 1980-talet valde kollektivtrafikens service och taxor som huvudfråga för att bekämpa den konservativa regeringen. Omvänt har kollektivtrafiken tenderat att utgöra ett fackligt fäste eftersom den till övervägande del ägs och drivs eller kontrolleras av offentliga organ, och eftersom allmänhetens känslighet för störningar ger stor tyngd åt fackföreningarna. RATP (kollektivtrafiken i Paris) är en av CGTs få stödjepunkter bland kroppsarbetarna i den staden, och bussförarna i London utgjorde under mellankrigstiden en av Transport and General Workers Unions, landets största fackförbund, både stöttepelare vad gällde styrka och stridbarhet i huvudstaden.

Den andra frågan av den typen är bostäderna. Den är politiskt radikal i dubbel bemärkelse: kontrollen av hyror och kontrakt utgör ett flagrant ingrepp i den fria marknaden och leder till ett omfattande allmännyttigt bostadsbyggande. I båda dessa avseenden har jättestäderna spelat en viktig roll. Under första världskriget utvecklades hyresgäströrelser som via strejker ledde till lagstiftning om hyreskontroll i Storbritanniens näst största stad, Glasgow. Även den tidens övriga omtalade hyresagitationer förekom, med ett undantag, i städer av den största storleksklassen: London, Birmingham, Merseyside och Belfast. New York lär var den enda amerikanska staden där hyresgästerna lyckades få till stånd hyreskontroll på 1920-talet. Vad det allmännyttiga bostadsbyggandet beträffar räcker det kanske att nämna, att av de relativt få lägenheter som byggdes av brittiska kommuner före 1914 fanns hälften i de två jättestäderna London och Glasgow, och när det allmännyttiga bostadsbyggandet blev omfattande (1,3 miljoner lägenheter mellan 1920 och 1940) var det kommunförvaltningarna i storstäderna och främst då London som ledde utvecklingen.

Orsakerna är inte så svåra att inse. Intill dess att kommunerna gick in fanns det i jättestaden – i motsats till de mindre bosättningarna – för de fattiga inget egentligt bostadsalternativ till den privata hyresmarknaden. På artonhundratalet fungerade hyresmarknaden bra nog när det gällde bostadsbyggande men till priset av ytterligt dåliga bostäder åt de fattiga, med ständiga friktioner och spänningar mellan värdar och hyresgäster. För arbetare i storstäderna var eget hus inget realistiskt alternativ, och därför var det inte särskilt aktuellt med det bolagsförvaltade eller bolagskontrollerade egnahemsbyggandet vilket var vanligt i industricentra som uppstått ur intet. Hyror och löner var de båda grundläggande parametrarna i storstadsarbetarnas liv. Min egen introduktion till politiskt medvetande som liten i det ”röda Wien” var när jag i skolan fick höra av andra pojkar, att hyresvärdarna stödde det kristsociala partiet medan hyresgästerna var socialdemokrater. Även om det förhållandet allmänt gällde i alla jättestäder, var det naturligtvis särskilt lätt att sociala rörelser sprang fram i de ”städer inom staden” där löner, hyror, grannskapskänsla och klassorganisering sammanföll. Govan, ett varvsdistrikt

som 1912 inkorporerades med Glasgow, var kärnan i Glasgows hyresstrejksrörelse liksom Woolwich för rörelsen i London. Båda hade traditioner av självständig arbetarpolitik och Kooperation.

Hyresgäströrelser blommar upp och faller tillbaka. Men en sida av storstädernas bostadsbyggande som visat sig ha permanent relevans för arbetarna har varit möjligheten till allmännyttiga, storskaliga bostadsprojekt i offentlig eller privat regi. Det beror inte bara på deras storlek utan också (vid offentligt bostadsbyggande) på den politiska investering som de representerar. Varje stort bostadskomplex gav arbetarrörelsen gyllene möjligheter till organisering. Stadsdelen Neukölln i Berlin hade 1912-13 en folkmängd på en kvarts miljon, en väljarkår på 65 000 vuxna män av vilka 83 procent röstade på SPD och en partikader på 15 000 eller var fjärde röstberättigad, anförda av nästan tusen funktionärer som alla var ansvariga för ungefär fyra hyreskvarter. Det är klart att utan sådana klassspecifika bostadskoncentrationer skulle dessa organisationstriumfer ha varit svårare eller omöjliga att åstadkomma.

På samma gång har bostadsprojekt med speciell inriktning på arbetare – i praktiken mest det pålitligt hyresbetalande slaget med regelbunden livsföring automatiskt skapat koncentrationer av aktivister. Shaftesbury Estate var enligt Charles Booths iakttagelse centrum för socialistisk aktivitet i arbetarstadsdelen Battersea, som var först i grevskapet London med att välja en labourman till parlamentsledamot (John Burns). I mellankrigstiden var labours trygga kommun Paddington baserad på Queens Park Estate, uppfört 1875-81 av Artisans and General Dwellings Company åt ordentliga hantverkare. (Författarens farbror, den förste labourborgmästaren i sin kommun, tillhörde i många år dess fullmäktige). När arbetarpartistyrda eller på annat sätt progressiva storstadskommuner har uppfört egna bostadskomplex har dessa, avsiktligt eller ej, blivit fästen för arbetarrörelsen. Det röda Wien är ett bra exempel. Partiets styrka, inklusive dess väpnade, byggde på ett nät av stora, allmännyttiga bostadsanläggningar, uppförda på 1920-talet och uppkallade efter Marx och Goethe, Jaurès och Washington. Och slutligen har det offentliga bostadsbyggandet tenderat att enhetliggöra politiken i den organiserande kommunen genom att skapa ett block av väljare vilkas val i stor utsträckning bestäms av deras ställning som hyresgäster i allmännyttan. Detta och kommunal sysselsättning i allmänhet har varit de viktigaste klientskapande resurserna för arbetarpartiernas politiska storstadsapparater.

Här måste vi emellertid nämna en viktig förändring i karaktären av allmännyttans hyresgäster. I och med förortsutbyggnaden, industrins och arbetarnas utflyttning samt innerstädernas kris har de allmännyttiga bostadsanläggningarna från att ha varit bosättningar för kvalificerade arbetare med fast anställning blivit tillhåll för ekonomiskt vanlottade. I linje med detta har den sociala och politiska karaktären hos sådana hus och områden förändrats.

Jättestadens nya uppsyn

Detta för oss in på de grundläggande omvandlingar som jättestaden genomgått under de senaste två-tre generationerna, åtminstone i västvärlden. För det första har den genom flyttning decentraliserats till för- och satellitorter. För det andra har den avindustrialiserats, genom inte bara allmänt minskad sysselsättning i sekundärsektorn utan även klassspecifik utvandring av den förut stadsbaserade tillverkningsindustrin och den mer kvalificerade arbetskraften. Detta har ofta varit det faktiska resultatet av en progressiv stadspolitik, som när London County Council under mellankrigstiden tappade av 100 000 arbetare till ett nytt, halvt lantligt stadsområde vid Becontree där de utgjorde arbetskraft åt den Fordfabrik som härför anlades i Dagenham.

Två andra biprodukter av denna utveckling kan nämnas. För ett växande antal arbetare har den brutit förbindelsen mellan dag och natt, mellan ställena där människor bor och arbetar. Detta har haft avsevärda återverkningar på arbetarrörelsens slagkraft som alltid varit starkast när arbete och bostad hängt samman. Det kan också vara så att förändringar i stadsarbetarnas

ekonomi har lett till en nedbrytning av de starkt uppstyckade arbetsmarknader som paradoxalt nog gjorde det lättare att åstadkomma solidaritet arbetarna emellan. Ty så länge olika grupper och skikt inom arbetarklassen, i synnerhet etniska grupper, i praktiken inte tävlade om samma jobb utan fyllde sina egna nischer, var det lättare att dämpa rivalitet och avundsjuka.

För det tredje har jättestadens administrativa expansion upphört eller hejdat när välmående förorter (eller som i England reaktionära regeringar) tagit strid mot den politiska dominansen från innerstadens fattiga och mot hög kommunalskatt. För det fjärde tycks "Innerstaden" bli alltmer dominerad av den speciella befolkning som vi i dag associerar den med: allehanda fattiga, okvalificerade, socialt marginella och problematiska, etniska och andra minoriteter av skilda slag. Det är inte så att alla arbetare av äldre typ har försvunnit, men andra behåller den bild som vi numera har av innerstaden. Dessa för innerstaden nu typiska befolkningsgrupper omfattar inte bara dem som blivit efter utan ibland även dom som dragits till jättestaden just för att den innehåller, och alltid har innehållit, ett slags sociologiska friyor för de socialt obestämbara. Den har alltid varit en huvudort för genomresande, besökare, turister, temporärt bosatta. Den är på sätt och vis inrättad som ett ingenmansland eller snarare varmansland. Dess "anomi" och anonymitet är ingen myt.

Och medan storstadens struktur och befolkning förändrats på detta sätt har den offentliga och privata stadsutvecklingen raserat själva basen för de "stadsbyar" från vilka arbetarrörelsen hämtade så mycket av sin kraft. Detta skedde i synnerhet på 1960-talet, det mest katastrofala decenniet i storstadslivets långa och lysande historia. Stadsscenen i de forna arbetarstadsdelarna präglas i dag ofta av könlösa höghus, omgivna av tomma ytor och skalor till före detta lagerbyggnader och fabriker som väntar på att bli förvandlade till fritidsanläggningar eller lyxvåningar. Redan demoraliseringen av de fattiga i dessa ärrade och nedsprayade öknar är ingen försumbar faktor. Mot detta står en aristokratisering som normalt är ett minoritetsinslag, utom i Paris där staden begränsats till 1860 års areal. Aristokratiseringen gör i praktiken arbetarna till en ren dagbefolkning som drar sig undan till lyor någonstans utanför, som i Paris där gathörnens bistros stängs samtidigt som kontoren. Det kan naturligtvis uppföras en del bostäder åt de nya etniska minoriteterna men sannolikt inte i den forna skalan. Och det kan i innerstaden finnas nya och potentiellt radikala befolkningsgrupper av typ studenter, men de är inte av samma slag som den gamla arbetarklassen.

Effekten av allt detta på storstadens arbetarrörelse är att den berövs sitt forna kitt – förutom vad som skapas av kommunalpolitikens inriktning, ramar och försörjning. Om själva stadskommunen är avskaffad eller inte existerar (som i London) återstår inget annat kitt än den nationella politiken, förutsatt att stadsområdet bevarat tillräckligt mycket av social sammanhållning. Storstädernas arbetarrörelser lever alltså av det förgångnas ackumulerade kapital. De är socialdemokratiska eller socialistiska eller kommunistiska eller kanske som i USA demokratiska därför att detta en gång i tiden var grunden för de fattigas identifikation, och de fattiga identifierar fortfarande dessa partier som "våra". Men om sådana städer växer upp på basis av nya befolkningsgrupper – som kanske Miami eller Los Angeles – kommer dessa inte att känna någon särskild samhörighet med de partier som förr automatiskt identifierades med politisk mobilisering i dessa miljöer.

Det som arbetarrörelsen håller på att förlora, eller har förlorat, är mycket av de arbetande människornas egen klassidentifikation som gav dem kraft, en känsla av kollektiv makt. Om hela konurbationen kommer att utgöra en stadspolitisk enhet har kanske arbetarna eller de fattiga inte längre ens känslan av att utgöra ett slags norm för eller en majoritet bland stadens invånare. Inom innerstaden gör de det ofta ännu, ty paradoxalt nog har jättestadens upplösning tenderat att bevara innerstaden som naturligt centrum för ett koncentrerat missnöje. Men vilket missnöje? Vems? I en bemärkelse håller storstadens arbetande befolkning på att återgå från "proletariatets" ställning och medvetande till ställningen och medvetandet hos den förindustriella epokens obestämda "arbetande fattiga" eller enbart "fattiga" eller, vad värre är,

från arbetare eller ”vanligt folk” till ”underklass”. Och i flertalet europeiska jättstäderna är dessa ”arbetande fattiga” åtminstone etniskt sett långt mer splittrade och internt uppdelade än förut, eftersom de inte som i de nordamerikanska städerna längre har haft att anpassa sig till den nationella, språkliga och rasmässiga mosaik som nu är vanlig överallt.

Den karakteristiska aktionsformen för dessa nya ”fattiga” eller ”arbetande fattiga” är inte längre strejken, massdemonstrationen eller det offentliga mötet utan åter, liksom i det förflutna, våldet. Storstaden har åter blivit bråkig, för att inte säga farlig, på ett sätt som den upphörde att vara i mitten av artonhundratalet. Men i en annan mening saknas de politiska förutsättningar som gav verklighet åt Edward Thompsons ”moraliska ekonomi” och politisk effektivitet åt George Rudés ”massa”. Detsamma gäller de sociala gräsrotsstrukturerna för deras mobilisering. Splittringen inom de nya ”arbetande fattigas” heterogena och ofta socialt desorganiserade befolkning innebär att deras aktioner riktas inåt och åt sidan snarare än uppåt. Dagens typiska upplopp eller utbrott är inte politiskt i någon realistisk bemärkelse, och inte så mycket riktninglös – det är ofta bara alltför klart inriktat mot någon annan rasmässig, territoriell eller livsstilsbetingad grupp – som i avsaknad av syfte och mål. Det har inga krav som kan uppfyllas. Det har heller ingen strukturerad organisation eller några egentliga aktivister i arbetarrörelsens gamla mening. Ghettopolitiken är ingen arbetarpolitik

Allt detta är ett allvarligt handikapp för arbetarrörelsen. Ty i storstaden var ”arbetarklassen” inte ens i bästa fall lika sammanhållen som i mindre industrisamhällena, ens när dessa inte var uppbyggda kring en enda industri. Den har alltid utgjort ett långt mer brokigt och heterogent skikt, sammanhållet av en gemensam arbetslivsstil – kroppsarbetets liv – och ett gemensamt medvetande om klass, relativ fattigdom och låg status. Det var detta som tillät arbetarpartier att samtidigt omfatta klassmässiga och andra minoritetsintressen. De var, liksom demokratiska partiet i USA, allianser av minoritetsintressen men inte enbart sådana allianser, eftersom begreppet ”arbetarklass” utgjorde en gemensam nämnare för grupper som i övrigt var olika och även motsatta varandra. Detta gällde även när arbetarrörelsen inte vände sig direkt till minoriteter som irländare eller judar. Glasgows protestanter och katoliker, vilkas ömsesidiga hat är uppenbart på fotbollsplanen, kunde ingå i samma kommunalpolitiska läger.

Splittringar inom storstaden

Men dagens arbetande eller icke-arbetande fattiga inom resterna av storstaden är splittrade: etniskt, efter socioekonomisk status, mellan sådana som arbetar och sådana som lever på socialhjälp, mellan bofasta och pendlare, mellan proletärer och trasproletärer eller marginella samt inte minst mellan ömsesidigt oförstående och fientliga åldersgrupper. De gamla skiljs från de unga som de fruktar. En sådan befolkning är eller kan synas som enbart en samling minoriteter eller ett aggregat av människor utan någon politiskt effektiv gemensam nämnare. Faran med denna situation är att storstadens arbetarpolitik anpassar sig genom att enbart fungera som en koalition av minoriteter eller marginalgrupper. Detta har varit mycket tydligt i 1980-talets London.

Det finns två problem med den strategin. Det första är att en ren summering av minoriteter, i synnerhet marginalgrupper (av propagandaskäl omdöpta till ”nya sociala rörelser”) politiskt sett inte producerar någon majoritet. Inte ens 1890-talets brittiska liberala parti kunde, när det vann en knapp seger genom att enbart mobilisera de mindre nationaliteterna och de religiöst-ideologiska minoriteterna, hoppats på att uppnå 1906 års triumf om det inte hade vilat på en bred bas som accepterat ”folkparti” för flertalet. Det är dessutom troligt att minoritetsstrategin stöter bort fler än den mobiliserar. I flertalet nordamerikanska storstäder väljer de svarta numera borgmästare, men de gör det för att deras röster är koncentrerade till sådana lokaliteter, inte för att de nationellt eller ens i storstäderna är en mindre minoritet än förr. Och om man vänder sig till en minoritet eller till en ”regnbågskoalition” av minoriteter riskerar man att de övriga blir mottagliga för den demagogiska höger som talar det gamla språket om

gemenskap och moral, grunden för arbetarrörelsens dragningskraft, men med rasismens och polisstatens vokabulär. Det är ju detta som har förstört Frankrikes gamla röda storstadsbälten. De flesta av oss vet också, även om färre vill medge det, att labourpartiets största förluster bland arbetarna inte har berott på thatcherska appeller till en välmående egoism utan på appellerna om ras och om 'lag och ordning'.

Det förefaller klart att den gammaldags klassappell som var arbetarrörelsens styrka inte längre fungerar i de djupt splittrade storstäderna. När vi nu håller på att återvända till en version av "folkmassepolitik" bland den förindustriella tidens "sämre folk" och "arbetande fattiga", vore det kanske logiskt att även gå tillbaka till den tidens populistiska politik. Än finns det nämligen plats för en ideologi och mobiliserande princip byggd på det som en stads alla invånare har gemensamt, inte minst stolthet över staden och dess överlägsenhet – vilket kan vara en mäktig känsla i storstäderna – och en omsorg om alla dess problem, naturligtvis med särskild dragningskraft åt de fattiga och utsugna. Detta ligger helt inom räckhåll för starka och rätt rotade arbetarrörelser. På 1970-talet blev exempelvis så osannolika centra för proletärt medvetande och proletär organisation som Rom och Neapel för första gången administrerade av kommunistiska borgmästare. I England var londonkänslan ett huvuddrag i storstadens labourpolitik under åren av kamp mot upplösningen av Greater London Council. Nog skulle detta var möjligt med tanke på arbetarrörelsens potentiella styrka i det som återstår i västvärldens jättestäder och genom traditionen av kommunalt vänsterstyre i sådana städer.

Visst är en sådan strategi möjlig. Ja, det är av största vikt att arbetarrörelserna antar den, om de vill undvika det fatala misstaget att förvandlas till avgränsade påtryckningsgrupper för särintressen som inte sammanfaller med – och ofta står i opposition till – intressena hos stadsbefolkningen i övrigt, inklusive resterna av stadens arbetarklass. Och dessutom passar det åtminstone under nuvarande brittiska omständigheter rätt väl överens med vänsterns även kortsiktiga intressen att försvara stadens intressen och autonomi mot en regering som går in för att bryta ner dem. Det är bara ett fel på detta perspektiv av en "stadspatriotisk politik". Den kan tillämpas av arbetarrörelser men är inte specifik för dem. Andra kan praktisera den lika effektivt och för mindre önskvärda syften. Vi behöver inte blicka särskilt långt ut i världen för att finna exempel på storstads-positiva politiker som har ett utvecklat sinne för politiska och ekonomiska realiteter men saknar engagemang för social rättvisa.

Översättning: Gunnar Sandin

Mer av Eric Hobsbawm

[Kan vi skriva ryska revolutionens historia?](#)

[På kurs mot revolutionen – Ryssland.](#)

[Världsrevolutionen.](#) Om Oktoberrevolutionen och dess betydelse för 1900-talets historia

["Realsocialismen".](#) Utvecklingen i Sovjet och Östeuropa.

[Kina under Mao](#)

[Kommunistiska Manifestet - En introduktion](#)

[Marx och historien.](#) Om tillämpningen av den historiska materialismen på historien.

[Vad har historikerna fått från Karl Marx?](#)